

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Sociologiska institutionen

En droppe i havet
- om empowerment och vardaglig miljöpraktik

Examensarbete i sociologi 15 hp.

Namn: Jenny Roxenius

Handledare: Stefan Schedin

Januari, 2008

Abstract

Titel: En droppe i havet?
- om empowerment och vardaglig miljöpraktik

Författare: Jenny Roxenius

Handledare: Stefan Schedin

Examinator:

Typ av arbete: Examensarbete i sociologi

Tidpunkt: Januari 2008

Syfte och frågeställningar:

Syftet med denna studie är att söka utforska och skapa en bild av de tolkningar människor gör i fråga om sitt vardagliga miljöhandlande i ett försök att förstå varför handlandet skiljer sig åt, samt vilka sociala och socialpsykologiska mekanismer som kan ses inverka. De huvudsakliga frågeställningarna lyder: Hur relaterar självakt och identitet till miljöpraktik? samt: Vilken roll spelar moraliska och känslomässiga aspekter för miljöpraktik?

Metod och material:

Datainsamling genomfördes med kvalitativ semistrukturerad intervju. Semistrukturen valdes då den tillåter informanterna att fritt utveckla egna tolkningar av sitt handlande. Då problemställningen utgick från källsortering av avfall bestod urvalet av informanter av personer som med hög sannolikhet har någon mängd hushållsavfall att sortera, nämligen flerpersonshushåll. Fem personer intervjuades, tre män och två kvinnor.

Huvudresultat:

Självidentitet och livsstil är utifrån studiens resultat intressant att belysa i koppling till miljöpraktik. Det finns också tydliga yttringar av ambivalens i fråga om vad man *vill* respektive vad man *borde* göra. Samhällets roll som skapare av rättesnören för agerandet i form av regler och ekonomisk styrning, betonas som hjälp för individen att navigera bland mångtydiga budskap. En relation mellan de känslomässiga och moraliska aspekterna och känslan av empowerment eller självakt kan ses i materialet. Det moraliska ansvaret att göra det man kan gentemot kommande generationer samt i relation till ens leverne uttrycks. Yttringar av skam och skuld kan ses korrelera till detta ansvar.

Nyckelord: miljöpraktik, empowerment, identitet, livsstil, känslor

Innehållsförteckning

Definitioner av uttryck och begrepp.....	2
1. Inledning.....	3
1.1 Bakgrund.....	3
1.2 Syfte och frågeställning.....	4
1.3 Avgränsningar.....	4
1.4 Disposition.....	5
2. Tidigare forskning.....	6
3. Teoretiska utgångspunkter och begrepp.....	8
3.1 Identitet.....	8
3.2 Reflexivitet, ångest och risk i ett senmodernt samhälle.....	8
3.3 Empowerment.....	9
3.4 Identitetsskapande genom socialisation eller reflektion?.....	9
4. Metod.....	11
4.1 Litteratursökning och tidigare forskning.....	11
4.2 Metod för datainsamling.....	11
4.3 Urval.....	12
4.4 Informanter.....	13
4.5 Metoddiskussion.....	13
4.6 Etik.....	14
5. Resultat och analys.....	15
5.1 Vardaglig miljöpraktik.....	15
5.2 Omgivning, tradition och socialisation.....	16
5.3 Ambivalenser och korstryck.....	17
5.4 Ansvar och självakt, känslor och självbild.....	19
6. Slutsatser och diskussion.....	22
6.1 Resultat i ljuset av tidigare forskning och teori.....	22
6.2 Individens makt att förändra.....	22
6.3 Livsstil och identitet.....	23
6.4 Moral och andra känslor.....	24
Referenser.....	25
Bilaga: Intervjuguide.....	26

Definitioner av uttryck och begrepp

De betydelser och definitioner som vidhäftas förekommande ord, begrepp och uttryck i denna uppsats, som är av vikt för förståelse av frågeställningar och diskussioner som förs i texten beskrivs kortfattat i nedanstående lista. De begrepp som utgör centrala teoretiska utgångspunkter behandlas också närmare i kapitel 3.

<i>Empowerment / Självkraft</i>	En tilltro till sin egen förmåga att förändra genom sitt handlande
<i>Etanolbil</i>	Bil som kan köras på etanol (E85 = en bränsleblandning av 85 % etanol + 15 % bensen) som ger ett lägre koldioxidutsläpp. Klassas som miljöbil i Göteborg vilket ger parkeringsfördelar.
<i>Identitet Självidentitet Självvet</i>	Den subjektiva uppfattningen en individ har om den hon är. De tre begreppen förekommer omväxlande i texten med en och samma betydelse.
<i>Miljö</i>	Avser här jordens fysiska resurser i fråga om till exempel luft, vatten, jord, mineraler, skog med mera.
<i>Miljödieselbil</i>	Bil med dieselmotor utrustad med partikelfilter. Klassas som miljöbil i Göteborg vilket ger parkeringsfördelar.
<i>Miljöpraktik</i>	Handlingar som utförs i syfte att antingen minska skadlig påverkan på miljön, eller att aktivt förbättra densamma
<i>Reflexivitet</i>	Att reflektera eller begrunda något i förhållande till sig själv. Här avses det tankearbete som ligger bakom en människas val av hållning och handling
<i>Utsläppsrätt</i>	Handel med utsläppsrätter är ett ekonomiskt styrmedel som syftar till att minska utsläppen av växthusgaser. Det totala antalet utsläppsrätter motsvarar den bestämda mängden utsläpp, vilket gör att den totala mängden utsläpp begränsas till det tak som överenskommit i globala förhandlingar (Wikipedia, Naturvårdsverket, Naturskyddsföreningen).
<i>Vardaglig miljöpraktik</i>	Som miljöpraktik, men med tillägget vardaglig som indikerar en ofta förekommande handling, något som utförs i vardagliga sammanhang i till exempel hemmet eller på arbetsplatsen.

1. Inledning

Många av de vardagliga miljöhandlingarna är lätta att utföra och tillgängliga för de flesta i det dagliga livet, vilket gör ämnet intressant och frågan inkluderande ur ett brett socialt perspektiv. Frågor om miljön och människans påverkan på den har på senare tid aktualiserats, bland annat genom mediebevakningen av frågan. Den globala uppvärmningen – växthuseffekten – har fått stort utrymme, men också frågor som utgår från ett mikroperspektiv uppmärksammas i media idag. Med mikroperspektiv avser jag här vad var individ kan göra för att minska sin miljöpåverkan genom sitt vardagliga handlande. Källsortering och kompostering, att åka kollektivt eller cykla istället för att ta bilen, att stänga av vattnet i duschen under tiden man schamponerar håret, är exempel på sådana vardagshandlingar.

Det faktum att frågan om miljön ofrånkomligen berör alla människor eftersom vi alla lever och verkar i den, gör att den är svår att ta avstånd från och att blunda för. Det är därför troligt, oavsett vilket val en individ har gjort för sitt vardagliga agerande, att valet har föregåtts av en mer eller mindre medveten reflektion. Att källsortera sitt hushållsavfall bedöms av dagens svenska hushåll vara en av de viktigaste miljöhandlingarna som enskilda människor kan göra (Lindén 2001), något som bekräftas i det faktum att av de nationella mål som satts upp för de olika sorteringsfraktionerna (plast, glas, papper etc.) hade de flesta uppnåtts, och ibland till och med överträffats, enligt siffror från 1998 (Lindén 2004; Tabell 8.2). Av den totala mängden hushållsavfall i Sverige sorteras dock endast 27 procent, att jämföra med motsvarande siffror för Norge, Nederländerna och Tyskland där 35-45 procent av avfallet sorteras (Ibid; s.152). Skillnaderna tyder på att många människor trots allt väljer att inte källsortera, eller möjligen att man väljer att sortera sitt hushållsavfall bara ibland eller delvis. Här i ligger mitt intresse för frågan. Jag vill med studien söka få en bild av hur och varför beteenden skiljer sig åt, och hur en människas syn på sig själv i förhållande till kollektiva frågor om miljön och omvärlden påverkar hennes vardagliga handlande.

1.1 Bakgrund

I och med urbaniseringen i det moderna samhället har den rumsliga organiseringen och strukturen i samhället förändrats så att produktions- och konsumtionsplatser skiljts åt från varandra. I ett förmodernt traditionellt samhälle producerades livsfrönödenheter där människorna bodde, på gården, och konsumerades i stor utsträckning på samma ställe. Idag produceras vår mat i fabriker och storjordbruk. Stora mängder av produktionen sker också i andra länder. I komplexa logistiska kedjor transporteras våra frönödenheter till stormarknader där konsumenten inhandlar dem för vidare transport till hemmet där den slutligen konsumeras. Samma system gäller för de flesta, kanske alla, varor vi konsumerar. Samhälls- och konsumtionsstrukturen kräver därför att varor och livsmedel förpackas så att de klarar transport och hantering. Den logiska följderna av det ökade behovet av förpackningar är en ökad mängd hushållsavfall, framför allt av just förpackningsmaterial. I det högmoderna samhället konsumerar vi också som aldrig förr; konsumtion har blivit en del av vår identitet och livsstil, och våra konsumtionsmönster kan därför ses som ett mått på vår status. I en värld där trender växlar snabbt blir följderna att livslängden på det vi konsumerar blir allt kortare, omsättningshastigheten på varor ökar och därmed också mängden förpackningar (Lindén 2004; 145-146). Det stora uttaget av ändliga resurser å ena sidan, och de växande avfallsmängderna å den andra utgör betydande miljöproblem idag.

Medias bevakning av frågor rörande miljö- och climateffekter av vårt leverne och samhälle rapporteras ha intensifierats i och med Stern-rapporten och filmen En obekvämt sanning.

Stern-rapporten som utkom hösten 2006 ger vid handen att det är ekonomiskt fördelaktigt att adressera, åtgärda och förebygga klimatförändringarna idag, jämfört med att vänta och ta konsekvenserna av dem i ett senare skede. Filmen En obekvämt sanning fick stort genomslag när den kom samma år. I den beskriver Al Gore hur klimatet förändrats historiskt och fram till idag och ger en bild av hur människans framfart och leverne påverkat utvecklingen. Att Al Gore är ”USA:s före detta nästa president” (som han presenterar sig själv) och därmed ett välkänt ansikte har förstås bidragit till filmens stora genomslag och därmed frågans utrymme i samhällsdebatten. Stern-rapporten bidrar till trovärdigheten för tolkningarna av problemet i det att den är författad av en erkänd ekonom, Nicholas Stern, med stor tyngd i sammanhanget.

SOM-institutet (Samhälle Opinion Media) vid Göteborgs universitet genomför årligen en nationell undersökning rymmande frågor om bland annat politik, samhälle, medievanor, offentlig service, miljö, risker, ny medieteknologi och fritidsvanor. SOM-rapporten ger en, om inte djup så i alla fall generellt omfattande bild av de rådande samhällstrenderna. SOM-rapporten 2007, baserad på 2006 års enkätsvar, konstaterar att mediebevakningen av miljöfrågor under 2006 hade stor påverkan på människors miljömedvetenhet och på uppfattningen om miljöförstöring som en viktig samhällsfråga (Holmberg & Weibull 2007).

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att söka utforska och skapa en bild av de tolkningar människor gör i fråga om sitt vardagliga miljöhandlande i ett försök att förstå varför handlandet skiljer sig åt, samt vilka sociala och socialpsykologiska mekanismer som kan ses inverka. Problemställningen rör människor som har ett hushållsansvar, det vill säga vuxna som har ett eget eller ett delat ansvar för det hushåll de bor i, vilket diskuteras vidare i kapitlet om metod.

De huvudsakliga frågeställningarna för studien lyder:

- Hur relaterar självakt och identitet till miljöpraktik?
- Vilken roll spelar moraliska och känslomässiga aspekter för miljöpraktik?

1.3 Avgränsningar

Fysiska förutsättningar eller hinder för miljöhandlingar, till exempel källsortering, ägnas inget utrymme i detta arbete då det redan har kartlagts i tidigare forskning och dessutom ligger utanför frågeställningens spektrum.

Miljöbegreppet används i ett flertal olika kontexter i samhället. I detta arbete avser begreppet miljö endast frågor om jordens fysiska resurser i fråga om till exempel luft, vatten, jord, mineraler, skog med mera. Arbetsmiljö, psykosocial miljö och andra slags miljöbegrepp som ligger utanför det ovan beskrivna behandlas inte. Studien fokuserar på de vardagliga miljöhandlingar en individ kan göra. Andra typer av miljöengagemang och miljöpolitiska handlingar ligger utanför studiens omfång då avsikten är att få fram tolkningar och reflektioner om företeelser som informanterna mer eller mindre dagligen konfronteras med och därmed tvingas ta ställning till.

Den geografiska och kulturella avgränsningen för studien är storstadsmiljö i sydvästra Sverige.

1.4 Disposition

Direkt efter innehållsförteckningen återfinns en lista som definierar den betydelse vissa ord, uttryck och begrepp har i detta arbete, något som kan vara av vikt för förståelsen. Därefter följer ett inledande anförande kring ämnet samt en kortfattad beskrivning av den historiska och samtida bakgrunden till frågeställningen. I kapitel två finns en redovisning av den tidigare forskningen inom området. Här redogörs även för rön som inte har en absolut anknytning till den aktuella frågeställningen men som utgör relevanta bakgrundsfakta. Kapitel tre behandlar de teoretiska utgångspunkterna för studien. Här redovisas och diskuteras de begrepp och tankar som använts vid analys och bearbetning av det empiriska materialet. En diskussion om andra möjliga teoretiska ansatser förs också här. I kapitel fyra redogörs för de val som gjorts rörande litteratur, metod och urvalet av informanter. En etikdiskussion förs också i detta kapitel.

I kapitel fem presenteras undersökningsresultaten. De huvudsakliga resultaten av studien redogörs kortfattat och sammanfattningsvis i början av kapitlet. För att redovisa resultaten på ett följdriktigt och logiskt vis analyseras och redogörs dessa för i underrubriker. Rubrikerna representerar de teman som intervjuerna utgick från. Det första temat rör informanternas miljöpraktik, det vill säga vad var och en gör i vardagen i syfte att minska sin miljöpåverkan, för att ge en bakgrund till de diskursiva synpunkter och ställningstaganden som följer. Vilka faktorer som har påverkat beteendet redovisas därefter, dels för att skapa en bakgrund att förstå och tolka de kommande resonemangen mot, dels för att föra en diskussion utifrån den tidigare forskningen. Därefter beskrivs de ambivalenser som informanterna gett uttryck för och slutligen avhandlas de resultat som rör empowerment eller självakt samt moral- och känslaspekter. Det avslutande kapitlet inleds med en återkoppling till och värdering av resultaten utifrån tidigare forskning och i anknytning till de teoretiska utgångspunkterna. Därefter diskuteras resultaten i en friare form utifrån frågeställningarna.

2. Tidigare forskning

Miljöfrågor kan ses ha varit prioriterade i Sverige under de senaste årtiondena. Mycket av forskningen har också bedrivits på myndighetsuppdrag. Vid Lunds Universitet har ett flertal projekt genomförts med omfattande undersökningar i fråga om människors miljöpraktik, framför allt med hänsyn till källsortering av hushållsavfall, varav flera på uppdrag av olika myndigheter och organisationer (Lindén 1994, 1996 & 2004; se också Klintman 1996). Jan Carle vid Göteborgs Universitets sociologiska institution har skrivit flera forskningsrapporter, bland annat sin doktorsavhandling, om opinion och agerande i miljöfrågor (Carle 1996, 2000). Inom det statsvetenskapliga forskningsfältet finns litteratur som anknyter till ämnet bland annat i Michele Michelettis bok *Political Virtue and Shopping* (2003), som handlar om politisk konsumtion och konsumentmakt. Kopplingen till miljöpraktik finns i den förändringsvilja och världstillvändning som kan förstås vara gemensamt för båda typer av handlande, allt utifrån tanken att människor som utför ett slags miljöhandling ofta också utför flera andra.

Gemensamt för den tidigare forskningen kring miljöhandlingar är att man främst har avsett belysa vilka sociala och strukturella omständigheter som kan ha betydelse för individers miljöengagemang och dito praktik. Forskningen har syftat till att se vilka samhällsliga åtgärder som främjar miljömedvetenheten. Flera studier konstaterar att kvinnor har en något högre miljömedvetenhet än män, vilket yttrar sig i att kvinnor utför något fler miljöhandlingar än män (Carle 2000, Lindén 1994). Utöver kön, där alltså kvinnor med liten marginal överträffar män i miljöhandlingar, uppvisar inte forskningsresultaten samstämmighet över vilka sociala omständigheter som kan ses ha något samband med åsikter om och praktik i miljöfrågor. Där Carle (1996) inte finner signifikanta samband mellan etnicitet, ålder och åsikter i miljöfrågor finner Inglehart (refererad till i Hagevi 2002) tvärtom att attityder och värderingar kan förklaras utifrån generation.

Lindén (2004) skriver att kvinnor ses ha en mer vardagsnära blick för miljön. Kvinnor oroas alltså främst över luft- och vattenkvalitet och människans påverkan på dessa livsnödvändigheter. Män förstås istället främst bekymra sig över olika katastrofscenarier inom till exempel industrin. I kontrast till det konstaterar dock Lindén att man också kan se att långsiktiga problem, till exempel de ozonhål regnskogsskövlingen ger upphov till, generellt tenderar att skymma mer vardagsnära miljöproblem, att människor upplever att miljöproblemen finns utanför Sverige.

Mikael Klintmans studie från 1996 finansierades av Avfallsforskningsrådet som en del i projektet Att ändra livsstil – individuella möjligheter och strukturella hinder, lett av Anna-Lisa Lindén. Kvalitativa intervjuer med trettio hushåll i fem olika bostadsområden i Ystad gav vid handen att medbestämmande i boendeformen, till exempel i en bostadsrättsförening eller kanske en vägförening, ger förutsättningar för lyckade miljöprojekt. Informanterna anförde också ekonomiska, praktiska, ekologiska och sociala motiv vid sidan av de rent miljömässiga för sin miljöpraktik. Man kunde vidare se att boendeform påverkar miljöhandlingar så till vida att boende i mindre bostadsområden med hyres- eller bostadsrätter generellt har fler kollektiva lösningar för källsortering jämfört med större lägenhetsområden och enskilt boende i småhus (Klintman 1996). Det fanns dock en variation i fråga om de miljömotiv som skapats i bostadsområdet internaliseras och blir motiv även för de enskilda hushållen. Både individuella och generella variationer finns, men studien hade inte som huvudsyfte att analysera skillnader

på livsstilsnivå. ”Sådana analyser är ofta mycket komplicerade och kan betraktas som ett eget forskningsfält” konstaterar Klintman (ibid.; s.117).

Klintman kunde dock se ett antal icke generaliserbara tendenser rörande livsstil. Vilken livscykel fas en individ befinner sig i ifråga om till exempel vilket stadium yrkeskarriären befinner sig i, förekomst av hemmaboende barn med mera, är också en påverkande faktor. Här ses hushållsstorlek påverka så att flerpersonshushåll utför fler miljöhandlingar än enpersonshushåll, vilket kan ha ekonomiska drivkrafter men det kan också förstås utifrån en interpersonell påverkan inom flerpersonshushållen som ju saknas inom enpersonshushåll.

SOM-rapporten 2007 konstaterar att mediebevakningen under 2006 uppenbart påverkade miljömedvetenheten och uppfattningen om miljöförstöring som en viktig samhällsfråga. Under hösten 2006, då SOM-undersökningen genomfördes, utkom Stern-rapporten i vilken ekonomer påvisade att det blir billigare att förebygga klimatförändringar än att avvakta och ta konsekvenserna senare. Samma år kom Al Gores film En obekväms sanning som rör klimatförändringar och hur de kan kopplas till människans påverkan. Stern-rapporten och Al Gores film gav ytterligare ökad bevakning av miljöfrågor i media och en omfattande samhällsdebatt. SOM-undersökningen ger vid handen att de som påverkades främst av mediebevakningen och därmed uppvisade ett höjt miljöintresse jämfört med 2005 är jordbrukar- och företagarehemmen med en ökning på 14,8 procent respektive 12,2 procent. Bland högutbildade ses också ett ökat miljöintresse med 8,3 procent jämfört med föregående år. Ökningen var spridd över alla åldersintervall utom för 65-85 årssegmentet. En svag tendens till att högutbildade och kvinnor har mer miljövänliga attityder och påverkades mer av en ökad mediebevakning kunde skönjas. En viktig fråga som undersökningen inte ger svar på är dock om media förmår påverka människor som inte redan har en positiv attityd till miljöfrågor (Holmberg & Weibull 2007).

De fysiska möjligheterna med avseende på avstånd till återvinningscentral och praktiska möjligheter i hemmet har vi således en ganska klar bild över. Hur viktig information till hushållen är, samt hur tydlig denna information är och bör vara har kartlagts. Sociala omständigheter i fråga om påverkan av boendeformen kan ses, men vilka sociala och socialpsykologiska mekanismer som är i spel för individens val att utföra olika miljöhandlingar och framför allt för att *inte* göra det har dock inte belysts. ”Förutsättningarna att åstadkomma miljöanpassade handlingsmönster /.../ ökar om målgruppen för åtgärderna är kartlagd och direkt adresserad” konkluderar Lindén (2004; s.57), en synpunkt som jag försökt ta fasta på vid utformningen av denna studie. Attityd och kunskap styr inte alltid handling, och samhället flyttar över ansvaret på konsumenten och marknaden menade Anders Biel från psykologiska institutionen vid Göteborgs Universitet, under en föreläsning på Hållbarhetsdagarna (den 26/11 2007). Frågeställningen i den här studien syftar till att få en klarare bild av vilka andra faktorer hos individen som kan vara relevanta att studera i sammanhanget.

3. Teoretiska utgångspunkter och begrepp

...that subjective sense of the person who is 'genuinely me'...
(Kroger 2000; s.7)

3.1 Identitet

Eftersom studien utgår från en idé om att beteende och självbild är intimt relaterade till varandra så är identitet ett centralt tema och ett begrepp som måste redas ut. Citatet ovan talar till känslan av konsonans mellan känsla, hjärta och handling. För en mer vetenskaplig hållning i fråga om identitetsbegreppet och identitetsutveckling utgår jag från Erik Eriksons tankar så som de redogörs för av Jane Kroger (2000). Identiteten beskrivs som tredelad: kroppssjälv, jaget och den kulturella miljön. *Kroppssjälv* utgörs av individens fysiska framträdanden såsom kön, den fysiska kapaciteten och dito begränsning. Kroppens förändring genom åldrandet kan därigenom kräva en identitetsanpassning. *Jaget* avser individens unika känslor, intressen och behov och sägs vara relativt konstant genom livet. Den *kulturella miljön* innebär de uttrycksmöjligheter självets ges i de sociala och kulturella omständigheter där det befinner sig. Identiteten utifrån den kulturella miljön kan alltså ses vara i mer eller mindre ständig förändring (ibid.).

Egots strukturella utveckling startar i barn- och ungdomsåren, och utvecklingen innebär att själva strukturen för meningsskapande utvecklas och förändras, vilket gör att individen kan tolka och förstå erfarenheter på helt olika sätt beroende på utvecklingsfas. Den strukturella utvecklingen drivs på av att ny kunskap och erfarenhet inte kan ackommoderas i den existerande strukturen (ibid.). Bilden problematiseras något av att all erfarenhet och kunskap inte tycks frammana strukturell förändring; människor kan välja bort eller förtränga ny kunskap. Om orsaken till det finns i jagets stabilitet eller det kroppsliga självets förutsättningar eller begränsningar är dock en psykologisk och/eller biologisk fråga som inte har sin plats här. Den kontextuella betydelsen - den kulturella miljön - diskuteras dock närmare nedan i förhållande till reflexivitet. För denna socialpsykologiskt inriktade studie fokuseras grundtanken om identitetens kapacitet för förändring genom alla livets faser, eller självets dynamiska karaktär med ett annat uttryck. I ett pluraliserat senmodernt samhälle konstrueras och rekonstrueras självidentiteten i ett reflexivt projekt, med medialisering och livsstilskonsumtion som starka influenser.

3.2 Reflexivitet, ångest och risk i ett senmodernt samhälle

I dagens samhälle präglas individens vardag av en pluralism som kan förstås härröra ur medialisering och individualism. Vi förses dagligen med motstridiga budskap från flera olika medier som vi måste ta ställning till. För att använda Anthony Giddens (1991) välfunna metafor - det går inte att leva efter *autopiloten* längre. Vardagen präglas alltså av en mängd reflexiva val som individen tvingas göra för att ge ett samstämmigt intryck inför sig själv och andra. Den tysta kunskap som präglar och styr det vanemässiga vardagliga handlandet benämner Giddens (ibid.) *det praktiska medvetandet*. Rutinhandlingen sker utan tankemässig närvaro, men kan beskrivas diskursivt om individen tillfrågas om det, en tanke som jag utgår från vid mitt val av metod. Giddens menar att det praktiska medvetandet är det "...kognitiva och emotionella ankaret för de känslor av ontologisk trygghet som är karaktäristiska för stora delar av människans handlande i alla kulturer" (ibid.; s.48). Det praktiska medvetandet präglas av normer och konventioner och kan ses upprätthålla existensens grunder, och det

rutinmässiga handlandet har en skyddande funktion mot existentiell ångest. Den emotionella karaktär som därmed kan tillskrivas det praktiska medvetandet har också fått styra tankegången i metodvalet, vilket diskuteras vidare i kapitlet metod och tillvägagångssätt.

En annan aspekt präglad av tendenserna i det senmoderna är det *korstryck* individen utsätts för i form av konkurrerande samhällsmål (Lindén 1994). Å ena sidan skall individualitet och identitet framhävas vilket i det senmoderna sägs ske genom livsstilskonsumtion i stor utsträckning. Konsumtionen ger också den tillväxt samhället uttrycks behöva för välstånd och välfärd. Å andra sidan talas det om vikten av att minska vårt uttag av jordens ändliga resurser och att dämpa den miljöförstöring vår konsumtion och vårt leverne har lett till. Korstrycket kan därför ses som en god jordmån för uppkomsten av existentiell ångest. Resonemanget leder in på temat risk, vilket för den här studien har betydelse i det avseende att miljöfrågorna direkt relaterar till den *högkonsekvensrisk* människans beteende utsätter jorden för. Högkonsekvensrisker är risker som berör ett mycket stort antal människor, och som har allvarliga konsekvenser för dem, något som tvingar individen till reflektion (Giddens 1991), i det här fallet över sitt handlande ur miljösynpunkt.

3.3 Empowerment

”A new kind of politics – *subpolitics* – is emerging from below that encourages, empowers, and allows citizens to take more responsibility for their personal and collective well-being” skriver statsvetaren Micheletti (2003, s.9) i fråga om politisk konsumtion och konsumentmakt. Här avses den enskilde individens känsla av att kunna påverka samhället genom sitt val av produkter i butiken. Empowerment, eller självmakt i brist på en mer distinkt översättning, avser alltså en tilltro till sin egen förmåga att förändra genom sitt handlande. Det är det intressant att undersöka om samma kraft kan komma av vardagliga miljöhandlingar, till exempel källsortering, eftersom dessa också, i förlängningen, kan ses handla om individens möjlighet att påverka samhället.

Tids- och rumsdistanseringen av risker, i det här fallet miljörisker, gör dock individens miljöroll diffus, obetydlig och/eller tvetydig (Klintman 1996). Risker sprids i tiden när det vi gör idag har en påverkan på kommande generationers miljö, och i rummet när det lokala beteendet påverkar det globala klimatet. Ett freonkylskåp i Herrljunga idag ger effekter på klimatet genom ett ozonhål i atmosfären i framtiden för att ge ett enkelt exempel. I koppling till det, och till resonemanget om högriskkonsekvenser här ovan, är uppfattningen om vilken samhälls nivå miljöansvaret ligger på intressant att belysa utifrån individens syn på sitt själv i en maktdimension, genom begreppet empowerment eller självmakt. Det lokala är det globala med andra ord, eller det personliga är det politiska för att parafrasera slagorden från miljö- och feministiska rörelser. Utifrån ett resonemang om ett avskiljande av kunskap och erfarenhet från individ till expertsystem i det senmoderna samhället, och i relation till risk, står frågor som ger en återtillägnelse av det bortträngda på livspolitikens agenda menar Giddens (1991). Här avses de moraliska aspekterna av existentiella frågor - natur och miljöförstöring, födelse och ektogenes, död och eutanasi för att nämna några – och en återtillägnelse av moraliska värden. Kan man se sådana tecken ifråga om människors vardagliga miljöpraktik?

3.4 Identitetsskapande genom socialisation eller reflektion?

I frågan om identitetsutveckling och självidentitetens reflexiva projekt finns uppfattningar som invänder mot synen på identitetens dynamik. Enligt det grundantagande som görs inom socialisationsforskning – socialisationshypotesen – cementeras grundläggande värderingar i

tidiga år. Under uppväxttiden och ungdomsåren internaliseras värderingar och dessa ligger sedan fast under återstoden av livet. Enligt den amerikanske statsvetaren Ronald Inglehart (refererad till i Hagevi 2002) betyder det att värdeförskjutningar i samhället bör förstås som generationseffekter. Inglehart benämner 40- och 50-talister materialister, präglade av den relativa materiella osäkerheten från efterkrigstiden. Följande generation - generation X födda på 60- och 70-talen – benämns postmaterialister och här tonas betydelsen av ekonomisk och kroppslig säkerhet ned. Icke-materiella värden framhålls istället, till exempel tillhörighet, medbestämmande och en god miljö, av 60- och 70-talisterna. Resonemanget kompliceras av motsägelsen i att värderingarna från tidiga år, präglade av föräldrar och familj som utgör de primära socialisationsagenterna, cementeras och ligger kvar genom livet. Om 40-talisterna prioriterar materiella värden borde deras barn bära med sig samma värderingar enligt socialisationshypotesens antaganden. En värdeförskjutning över generationsgränserna bör i så fall snarare förstås som att de viktigaste socialisationsagenterna är de sekundära, eller snarare och för att undvika uppenbara språkliga inkonsekvenser, att de primära socialisationsagenterna idag kan ses vara fler i och med det avskiljande av erfarenhet som Giddens (1991) diskuterar som en effekt av det senmoderna samhällets uppbyggnad. För att följa Ingleharts resonemang måste föräldrarnas och familjens roll som socialisationsagent förminska till förmån för till exempel skola och andra agenter som annars betraktas som sekundära, till exempel media. Omvärlden och medias skildring av den får således en allt större betydelse för identitetsutvecklingen i och med medialisering och globalisering. Kopplingen mellan självvidentiteten och de rådande värderingarna i samhället, huruvida självvidentiteten utvecklas främst genom socialisation eller genom ett reflexivt projekt ur ett individualistiskt perspektiv är angelägenheter som präglar frågeställningen i detta arbete.

4. Metod

4.1 Litteratursökning och tidigare forskning

Miljöfrågan tangerar ett flertal olika vetenskapliga discipliner och forskningsfält. Psykologi, samhälls- och statsvetenskap, naturvetenskap och sociologi är några av dem. Sökandet efter tidigare forskning relevant för studien komplicerades och försvårades något av detta faktum. Anna-Lisa Lindén vid Lunds Universitet har publicerat ett stort antal böcker, artiklar och rapporter i ämnet och är flitigt anlitad av myndigheter och organisationer för forskningsprojekt med en sociologisk anknytning till miljöfrågor. Med hjälp av referensförteckningarna i Lindéns böcker och sökningar i biblioteksdatabaser på nyckelorden miljö, miljöpraktik, miljöhandling, identitet och miljömedvetenhet kan dock en god täckning av problemområdet antas ha uppnåtts. Avfallsforskningsrådet (AFR) har finansierat ett flertal forskningsprojekt som resulterat i rapporter där många aspekter av ämnet täcks in. Där ur har mycket relevant material studerats.

4.2 Metod för datainsamling

För att i en studie av utforskande natur undersöka vilka tolkningar människor gör i fråga om sitt vardagliga miljöhandlande, hur dessa tolkningar och beteenden skiljer sig åt och om möjligt utreda varför, krävs en metod som tillåter en djupare reflektion av informanterna över beteenden och handlingsmönster. Kvalitativ intervju blev således valet av metod för insamling av empiriska data. För att få tillgång till så mycket som möjligt av informanternas egna tolkningar och berättelser hölls intervjuerna i semistrukturerad form, och frågorna operationaliserades utifrån relativt löst hållna teman. En alltför utvecklad och stram struktur motverkar syftet att fånga informantens perspektiv och tolkning, men ett visst mått av struktur krävs ändå för att undvika en snedvridning eller en oavsiktlig vinkling av frågorna från intervjuarens sida (Ryen 2004). En intervjuguide (se bilaga) användes som mall för att få samtalen att löpa i avsedd riktning. Tanken för upplägget och frågeområdenas syften förklaras och redogörs för här.

Inledningsvis vid intervjuerna informerades informanterna om studiens syfte och frågeställningar. Personliga data (namn, ålder, yrke och typ av boende) samlades in och sedan följde rundfrågor som syftade till att föra in samtalet på de egentliga frågeställningarna och skapa en bild av informantens vardagliga miljöpraktik. Här ställdes också frågor om miljömedvetenhet och kunskapsnivå inom problemområdet för att skapa en bild att utgå ifrån ifråga om ansvars- och maktdimension. Därefter följde en tematisk uppdelning i sociala påverkansmiljöer som arbetsplatsen, hemmet och vänkretsen. Det avslutande temat i intervjuguiden rörde ”inre påverkansfaktorer”, det vill säga självbild, makt- och ansvarsdimension. Här berördes också känslodimensionen i ett försök att få informanterna att reflektera över inre värderingsgrunder och känslor. För att undvika ledande frågor men ändå inte riskera att samtalet tar stopp på grund av missförstånd eller oklarheter så försågs frågorna och temata i intervjuguiden med förfrågningar som lämpliga sufflörord att använda vid behov.

4.3 Urval

Viktigt för urvalet var att välja ut informanter som har hushållsavfall över huvud taget att tala om. Ett enpersonshushåll där avfallet består av en pizzakartong i veckan för att personen i fråga har större delen av sina livsaktiviteter förlagda till andra platser än just hemmet skulle inte ha mycket att tillföra studien. Varför valet föll på just hushållsavfall ur ett urvalshänseende beror på att källsortering av avfall är tillgängligt för alla människor att utföra, till skillnad från till exempel resvanor som är beroende av tillgång till bil och av hur väl kollektivtrafiken fungerar för den enskilde. Med utgångspunkt i hantering av hushållsavfall kunde intervjuerna sedan behandla andra beteenden viktiga för informanten. Boendeformer med kollektiva lösningar, till exempel gemensam sorteringsanläggning i en bostadsrättsförening eller i ett hyreshus, var heller inte lämpliga utifrån en frågeställning som grundar sig i att beteende och tolkningarna till det skiljer sig åt trots liknande fysiska förutsättningar i boendet. Av den anledningen gjordes urvalet av informanter ur flerpersongshushåll med barn, där tillgången till bil möjliggjorde transport till återvinningscentral oberoende av mängd sorterat avfall. Förekomsten av barn i hushållet kan antas påverka vardagsliv och livsstil i en riktning som lägger fokus på sophantering eftersom omfattande inköp av livsmedel och kläder kan antas generera mycket avfall. Fördelen med hushåll med barn framför andra typer av flerpersongshushåll är att andelen personer med ett övergripande ansvar för hemmets rutiner minskar i antal jämfört med till exempel ett kollektiv med vuxna personer eller ett generationsboende, vilket gör att konkurrerande åsikter bland dem i myndig ålder inte påverkar individens möjlighet att besluta över sitt agerande i samma utsträckning. Informanterna valdes följaktligen ur hushåll där barnen inte uppnått myndig ålder, i övrigt var barnens ålder inte i fokus för urvalet.

Förekomsten av hemmavarande icke myndiga barn påverkar däremot informantens ålder, vilket gör att urvalet består uteslutande av individer i en ålder mellan 35 och 50 år. För att undvika "risken" för kollektiva lösningar som individen själv inte har kontroll över fokuserades boendeformen småhus/villa. Det är rimligt att anta att de flesta småhusägare kan kategoriseras i någon form av medel- eller överklass inte minst med tanke på prisläget på bostäder i det aktuella geografiska området som är ett storstadsområde. Urvalet uppvisar således en ensidighet i fråga om klass, ålder och även etnicitet då samtliga informanter är av svensk härkomst. Syftet med studien var dock att studera divergerande orsaker till och tolkningar av handlingar utifrån människor som har liknande möjligheter att utföra dem. Trots informanternas ytliga, och för all del även reella likheter, utifrån sociala omständigheter och förutsättningar passar urvalet för studiens syften, frågeställningar och omfattning.

Omfattningen i tid gav en begränsning i antalet informanter vilket kringsskar möjligheten till ett än rikare material att analysera. Författarens ansträngningar till trots finns heller ingen informant som inte källsorterar sitt avfall med i urvalet. Delvis beroende på att urvalet utifrån förförståelser inte alltid föll ut enligt beräkningarna, men också på grund av att de tillfrågade informanter som jag visste med säkerhet inte källsorterar avböjde att medverka, möjligen av just den anledningen. Fem informanter valdes ur gruppen vänners vänner, grannars bekanta och sambos arbetskamrater. Denna urvalsmetod bedömdes lämplig utifrån vetenskaplig nivå och begränsning i tid. Tre av de fem informanterna var män, två var kvinnor.

4.4 Informanter

Informanterna presenteras här, i den ordning de intervjuades, kortfattat med fingerade namn.

Fing. Namn	Kön	Ålder	Bostad	Familj	Yrke
Tage	M	50	Villa, storstad	Partner, två barn i yngre tonåren	Chefspos. på marknadsavd på ett energiföretag
Dennis	M	44	Villa, småstad	Partner, två barn i mellanstadieålder	Studievägleddare med mellanchefspos. på en skola
Erik	M	40	HR i villa, storstad	Partner, ett barn i förskoleåldern	Sjökapten med inre chefstjänst i ett mätteknikföretag
Anna	K	35	Villa, storstad	Partner, tre barn i förskole- resp. småbarnsålder	Lärare åk 4-9 matematik och NO
Veronika	K	50	Villa, småstad	Ensamstående, två barn i övre tonåren	Specialistutbildad tandsköterska

4.5 Metoddiskussion

Att redogöra för människors utsagor utan att lägga in egna tolkningar är svårt. I redovisningen av det empiriska materialet har därför rena citat lagts fram för att i möjligaste mån undvika att "lägga ord i munnen" på informanterna. Citaten är dock valda av författaren, tagna ur sin kontext, och urvalet av citaten i sig riskerar bero av de olika förförståelser författaren lider. Vid intervjutillfällena följdes många av frågorna upp av kontroll- och uppföljningsfrågor, av typen "Du säger att du gör så här för att /.../ om jag har uppfattat det rätt?" och "Hur menar du då?". Många av frågorna återkom också i flera av intervjuguidens teman så att frågan om till exempel ansvarsdimensionen återkom både i samtalet kring omgivningens påverkan och i det avslutande avsnittet om inre påverkansfaktorer. Genom att följa upp frågorna och genom att återkomma till dem vid flera tillfällen åstadkoms flera effekter. Den första och kanske mest tydliga var att intervjuaren uppfattades av informanterna som mycket tjugig och/eller trög. Den andra var att det stundvis orsakade viss irritation hos informanterna, vilken ändå tycktes ebba ut snabbt och förhoppningsvis inte påverkade resterande del av intervjun. Den sista, och viktigaste, var att vid analys av resultaten fanns mer än ett uttalande kring en fråga att analysera.

4.6 Etik

Frågan om individers vardagliga miljöpraktik kan inte betraktas som ett kontroversiellt eller känsligt ämne. Den koppling till självbild och identitet som finns i frågeställningen kan heller inte antas röra för informanterna känsliga personliga områden. Eftersom det empiriska materialet ändå rör individers handlande i privatlivet skall informanternas integritet och identitet skyddas. Varje uppgift som skulle kunna medverka till att röja någons identitet är därför bortplockad ur redovisningen av materialet och samtliga namn är fingerade. Könstillhörighet, ålder, boendeform och yrke framgår där så krävs, dock utan att avslöja informantens identitet.

Rörande ett eventuellt användande av resultatet framhåller Carl Reinhold Bråkenhielm (Lundgren red. 1994) i en utredning om livsstil och miljö, två omständigheter som varande grund för en nödvändig etisk reflektion vid forskning som har ett beteendeteoretiskt perspektiv, trots ämnets till synes okontroversiella och harmlösa natur. De båda omständigheterna är för det första om ett beteendeteoretiskt synsätt läggs till grund för myndigheters och offentliga organs agerande inom större åtgärdsprogram, och för det andra om det beteendeteoretiska synsättet får en överspridningseffekt till andra områden, till exempel inom socialpolitik eller sjukvård. Frågan problematiseras av Bråkenhielm utifrån individens autonomi, och den konkreta frågan han ställer är: ”riskerar en praktisk tillämpning av ett beteendeteoretiskt angreppssätt i miljöarbetet att kränka individens autonomi?” (ibid., s.201). Etikresonemanget i utredningen förs i relation till förslag till konkreta fysiska åtgärder i syfte att öka människors miljöhandlande utan att nödvändigtvis höja deras miljömedvetande, något som kan ses som mer manipulativa åtgärder. De resultat som framkommer i denna studie rör olika sätt att resonera kring och föra tolkningar av det egna beteendet, och inte just konkreta åtgärder. Den etiska diskussionen om vad resultaten kan leda till i en förlängning, utifrån resonemangen som återges här ovan, bör dock hållas och reflekteras över.

5. Resultat och analys

För att redogöra för resultaten på ett följdriktigt sätt, analyseras och redovisas de i underrubriker. Rubrikerna representerar de teman som intervjuerna utgick från i en, förhoppningsvis, logisk följd. Frågeställningarna för studien var:

- Hur relaterar självakt och identitet till miljöpraktik?
- Vilken roll spelar moraliska och känslomässiga aspekter för miljöpraktik?

Några sammanfattande och översiktliga kommentarer om resultaten kan dock göras direkt: Trots att informanterna till ytan är lika varandra med avsikt på sociala omständigheter och förutsättningar, skiljer de sig åt i sina tolkningar av det egna agerandet i förhållande till de aktuella frågeställningarna. Resultaten bör dock tolkas och förstås utifrån de förförståelser informanternas, och för all del även författarens, sociala omständigheter innebär, nämligen medelklass i medelålder med mer eller mindre hög utbildningsnivå, samt etniskt svensk bakgrund.

Självidentitet och livsstil är utifrån studiens resultat intressant att belysa i koppling till miljöpraktik. Exempel på den anknytningen finner vi hos framför allt Tage och Veronika vilket synliggörs i kommande redovisning. Det finns också tydliga yttringar av ambivalens i fråga om vad man *vill* respektive vad man *borde* göra. Samhällets roll som skapare av rättesnören för agerandet, i form av regler och ekonomisk styrning, betonas som hjälp för individen att navigera bland mångtydiga budskap. Ett slags relation mellan de känslomässiga och moraliska aspekterna och känslan av empowerment eller självakt kan ses i materialet. Det moraliska ansvaret att göra det man kan gentemot kommande generationer samt i relation till ens leverne uttrycks. Yttringar av skam och skuld kan ses korrelera till detta ansvar.

5.1 Vardaglig miljöpraktik

De fem informanterna sade sig alla källsortera sitt hushållsavfall. Tre av dem komposterade dessutom det biologiska avfallet i egen kompost eller i speciellt kärl för storskalig kompostering i kommunens anläggning. De två som inte komposterade biologiskt avfall, Dennis och Tage, uttryckte önskemål om och planer på att börja med det. Med avseende på hantering av hushållsavfall var informanterna således relativt lika varandra.

Bortsett från avfallshanteringen så skiljer sig det vardagliga miljöagerandet åt i stor utsträckning mellan informanterna. Veronika kör en etanolbil, Tage värmer sitt hus genom pelletseldning, Dennis släcker lamporna när han lämnar rummet, Anna åker kollektivt, cyklar eller promenerar istället för att ta bilen, medan Eriks miljötankande fokuseras på arbetet och är av mindre praktisk natur. Två av informanterna, Tage och Erik, kör den typ av fordon som brukar kallas stadsjeep. Tage säger sig "klimatneutralisera" familjens fordon genom att köpa och makulera utsläppsrätter i den omfattning som familjen släpper ut koldioxid genom sin bilkörning.

5.2 Omgivning, tradition och socialisation

I anslutning till frågan om källsortering uttrycktes skiljda uppfattningar om hur andra människor, i en nära såväl som en mer perifer omgivning, agerar. Där Tage uppger att "...där tror jag vi har kommit så långt som det går, jag tror att alla idag gör sin del i de stora fraktionerna [källsorteringsfraktioner]" har Veronika en helt annan bild: "... om jag pratar med folk hemma så förstår jag ju att det finns många som inte sorterar, så jämför man så tycker jag att jag är ganska duktig ändå."

Veronika uttrycker ändå att källsortering blivit en vana, något man gör oreflekterat, utan att tänka på det.

Jag har gjort det så länge så jag skulle nog inte kunna tänka mej att ... Jag gör nog det av vana även när jag är på andra ställen. Jag frågar 'Var ska jag lägga den? Och var ska jag lägga den här?'[avser hushållsskräp]

Även Erik framställer källsortering som något vardagligt och rutinmässigt.

Det var det ett tag tyckte jag, när man diskuterade vad som skulle sorteras med vad, och var det någon idé att skölja ur och vika ihop ett mjölkpaket och så vidare. Men idag känns allt sånt där som rutin. Så på något sätt så har den här kretsloppstanken fallit in på en lagom nivå. Och idag känns det ju inte konstigt att gå ner och sortera och lägga sakerna på rätt ställe på en återvinningsstation, det känns som en naturlig del.

Den rutin, vanlighet och generalitet som framhålls av informanterna i fråga om källsortering av avfall kan tolkas utifrån Giddens tankar om det praktiska medvetandet så som det präglas av rådande normer och konventioner i samhället. Veronikas praktik kan dock inte förklaras av en anpassning till normen eftersom hon ger en annan bild av sin omvärld när hon pratar om hur hennes grannar agerar.

På frågan om vilka vanor och värderingar i föräldrahemmet, under uppväxten, som kan ha präglat informanterna svarar alla utom en av informanterna att det i föräldrahemmet inte funnits något beteende präglat av tanken på miljön. Förklaringen till det är naturlig – på den tiden, för ungefär trettio till sextio år sedan när informanterna var barn, var inte miljöfrågor kring det vardagliga livet och den enskildes påverkan "på tapeten" på samma sätt som idag. Värderingar och attityder kring naturresursers utnyttjande och andra miljöfrågor sägs istället komma från andra ställen. Anna och Tage har båda ett starkt intresse av att vara ute i naturen vilket båda framhåller som en viktig influens till deras respektive val av vanor. Båda har i tonåren kultiverat detta intresse och skaffat kunskap om miljöfrågor genom sitt val av umgänge och fritidsintressen. Anna har även i vuxen ålder den närmaste vänkretsen som inspiration och diskussionsforum för miljöfrågor.

Vi tycker olika om olika saker t ex i fråga om miljö, men vi diskuterar frågorna så att vi påverkar varandra och kommer fram till lösningar. [avser praktiska lösningar för vardagens miljöpraktik]

Anna har också påverkats av de ramar samhället ställer upp för människors agerande. Om det finns en regel för till exempel tomgångskörning så finns den där av en anledning resonerar

hon. "...de är väl genomtänkta och utredda. Det finns ingen anledning för mig att ifrågasätta dem och göra annorlunda." För Erik och Dennis tycks värderingarna också komma sig främst av samhällsnormerna så som de kommer till uttryck genom regleringar, lagar och ekonomiska styrmedel. Erik och Tage framhåller annars främst arbetsplatsen som den plats där viktiga miljöfrågor debatteras och kunskap inhämtas i anslutning till den yrkesmässiga verksamheten. Båda har också i sin yrkesutövning att hantera miljöfrågor som rör den egna organisationens arbete, vilket kunde ses influera de miljöval man gjort i hemmiljön. Veronika är den enda av de fem som framhåller föräldrahemmets roll för sina uppfattningar och värderingar kring nyttjande av naturresurser.

Även om vi inte gjorde det [sopsortering] så var man ju väldigt medveten om miljön ändå. /.../ Vi hade ju egen trädgård och odlade potatis och annat, och vi gjorde sylt och saft och sådant som man gjorde då. Sparade burkarna och använde igen. Det var ju så som man gjorde då!

Frågan om socialisation ställs lite på sin spets för Erik, för trots att han ser sina föräldrars generation som en "förlorad generation" som inte har haft någon påverkan på hans egen praktik och attityd avseende miljöhänsyn, så uttrycker han att dagens barn kommer att påverkas mer av sina föräldrars göranden.

Jag tror att om föräldrarna gör det med automatik att sortera, så ... Jag tror nästa generation kommer inte ta ställning till det, de är redan inne i det!

Media spelade en stor roll som kunskapskälla för alla fem. Samtliga uppgav att deras medvetenhet om miljöproblem och deras praktiska beteende hade förändrats i positiv riktning i och med den uppmärksamhet frågan ägnats i media.

5.3 Ambivalenser och korstryck

Det korstryck som Lindén (1994) beskriver i form av konkurrerande samhällsmål där individualitet och tillväxt står i konflikt med miljöhänsyn, kom till uttryck vid ett flertal tillfällen i intervjuerna. Erik har reflekterat mycket över resande och transporter.

Att på så sätt inskränka den fria rätten, att de som reser ska verkligen betala för sin påverkan. /.../ att man ska betala för sin miljöbelastning. Det tror jag nog. Och där är jag också i konflikt med mitt yrkesliv [ler], för jag vill naturligtvis att vårt företag ska expandera i lagom takt, och köra mera och [därmed] förbruka mera fossila bränslen.

Anna handlar klimatsmart när det finns alternativ, men hon kompromissar inte med det hon vill ha till förmån för miljön. Dennis upplever en konflikt mellan sin önskan att vara miljövänlig och att kunna leva sitt liv så som han vill. Han säger apropå siffror han hört angående flygets avgaser i jämförelse med bilens:

Alltså det var ju otroligt många bilar som fick köra för att släppa ut lika mycket avgaser som flyget! Och utifrån det, alltså man kanske kan göra en [1] flygresor till Thailand i sitt liv egentligen, om man nu ska tänka miljömässigt. Ja det [skrattar] det kanske man ska tänka på, men jag har ju redan varit i Thailand en gång...

I anslutning till ämnet diskuterar både Erik och Dennis kopplingen privatekonomi och miljöhänsyn. Erik pratar om svårigheten att kombinera det man *vill* göra med det man *borde* göra. Dennis trycker på de ekonomiska styrmedlen. Är ett val privatekonomiskt försvarbart så är miljöaspekten något som kommer som en bonus, ”på köpet” så att säga. Dennis ställer en retorisk fråga:

Det handlar om egen plånbok. /.../ Alltså, det intressanta skulle vara om man hittade ett drivmedel som var jättebilligt men som var förorenat, vad skulle människor välja då?

Andra motstridiga känslor beskrivs av Veronika och Erik. Veronika är noga med att ”göra rätt” och ta sitt medborgaransvar i vardagen, men upplever sig vara inkonsekvent då hon inte har miljötanket med sig när hon till exempel handlar kläder. Erik uttrycker sig på liknande sätt apropå leksaker till barnen. För Tage handlar de motstridiga känslorna om ansvarsdimensionen i frågan. Tage trycker starkt på att det är industrin, och framför allt energi- och transportsektorn, som måste förändras medan han ger individen en ytterst liten roll i sammanhanget.

Varje enskild individs handling är ju så liten, och den påverkar inte i det stora hela, inte ens om man är många.

Ambivalensen i sammanhanget finns där dock när han konstaterar att handlingar av typen källsortering ändå har sin betydelse som symbolhandling. Exemplet handlar om kaffefilter:

Som till exempel det här med kaffefilter som var blekta, så sa folk att vi vill inte ha det, det är inte värt det. Så kom då de bruna, oblekta filtren, och idag så köper vi vita filter igen fastän oblekta så idag är det inte en fråga. Ingen skulle ju komma på idén att bleka dem idag! Det var ju ett antal små val som gjorde att här finns en marknad, här finns en konsumentönskan, och det tror jag är det viktiga med symbolfrågorna.

Tages reflektioner om symbolhandlingar kan tolkas som ett tydligt exempel på självakt i och med de marknadsundersökningar som utförs av tjänste- och varuproducerande företag idag rörande kundernas attityder, intressen och önskemål.

En helt annan typ av ambivalens tas upp av Dennis rörande de oförenliga budskap som når konsumenten i till exempel matvarubutiken.

Det var någon som var ute och köpte frukt och det var KRAV-märkta bananer som var hitflugna från Sydamerika. Då kan man undra, är det KRAV? Jag menar, det är ju KRAV att man inte har besprutad dem, men att flyga hit dem? Så att, då kanske man inte debatterar det kanske, det finns alltid något argument mot det.

Dennis menar att det kan vara den här typen av okunskap och konflikterande budskap som gör att frågorna är svåra att debattera till exempel på arbetsplatsen där man annars inte räds diskussioner om svåra frågor som politik, dödsstraff och andra brännbara ämnen.

5.4 Ansvar och självakt, känslor och självbild

Tre av informanterna – männen - uttryckte sig i denna del av intervjuerna på ett sätt som kan tolkas som urskuldande för det egna beteendet. Tage uttryckte att han borde börja kompostera familjens biologiska avfall och Dennis skulle egentligen gärna vilja köra en etanolbil. Erik menade att han lever ett slags "dubbelliv" där det är enklare att agera miljövänligt på arbetsplatsen där beteendet är mer reglerat och tydligare kopplat till negativa konsekvenser jämfört med hemmet där agerandet kanske inte alltid blir det bästa ur miljösynpunkt. Om anledningen till att man uttryckte sig så här var som ett socialt bekräftande gentemot intervjuaren och ämnets viktighet kan diskuteras. Å andra sidan fanns inga dylika tendenser hos de andra två informanterna. Båda två framhöll istället att de gör sin del av det alla människor måste eller borde göra. Här fanns en tydlig och reflekterad ansvarstanke. "Miljön påverkas ju av vårt sätt att leva och våra vanor." säger Anna. "Alla måste väl göra så gott man kan och orkar tycker jag." menar Veronika. Skillnaderna mellan männen och kvinnorna i denna studie kan självklart inte ge några allmängiltiga svar eller ledtrådar till hur människor resonerar generellt. Lindéns (2004) rön om att kvinnor generellt ser mer till vardagsnära frågor och att de också utför något fler miljöhandlingar i vardagen än män kan dock tänkas erbjuda en förklaring till skillnaderna.

Dennis, Anna och Veronika poängterade det personliga ansvaret mer än Tage och Erik som i högre grad tycktes svara i egenskap av yrkespersoner. Tage och Erik lade båda större tyngd och vikt i det de gör i yrkeslivet, något som kan tänkas bero på den direkta möjlighet att påverka genom den makt att förändra som följer med en chefsposition. Erik säger:

Sen lever man till stor del ett dubbelliv, för man har ofta, och jag har det i ganska stor grad, ett ganska stort inslag av miljöarbete i mitt arbete för jag kan påverka hur min organisation efterlever de miljökrav som kan finnas.

Tage uttrycker en avklängning av känsla och intresse för miljön i takt med stigande ålder och med ökad kunskap:

Jag var nog mer intresserad förut, när jag var yngre så var det i själ och hjärta. Nu är intresset mer intellektuellt, och ur arbetssynpunkt. Jag har nog tappat lite hjärta i frågorna./.../ Åh, man kan inte ha hjärtat i allting [ler]. Sen tror jag att handlar om en insikt att det här, återigen, är politiska frågor snarare än vad jag själv gör. Det kan möjligtvis styra en opinion men...

För Tage tycks det handla till stor del om livsstilsfrågor. Han jagar och fiskar mycket, han kör en bil som speglar dessa intressen – en så kallad stadsjeep - som han också tillskriver ett symbolvärde för sin identitet.

...bilen har ju alltid varit en sån stark symbol, en symbol för frihet, symbolen för vem man är, vem man vill vara och framstå som att vara, och ens framgång, det vill säga social status.

Trots det starka natur- och miljöintresset vill Tage inte identifiera sig som någon som kämpar för miljön. Bilden av miljökympen som en "mupp" med "aggressiva näbbkängor" står i allt för skarp kontrast mot den livsstil Tage framhåller, som ju också till del står i konflikt med miljöintresset med tanke på valet av fordon.

Erik har motstridiga känslor rörande den betydelse hans agerande har både som yrkesman och som privatperson. I relation till mer omfattande företeelser i världen blir det lilla privata försvinnande litet och mindre meningsfullt. "... ibland kan det kännas meningslöst att göra det lilla i privatlivet", men han konstaterar sedan stoiskt "Men, det finns nog ingen annan väg än att försöka. Så idag, så går jag gärna till komposten, och jag sorterar mina grejor". Trots den mörkare bild Erik först målade upp utifrån sina yrkeserfarenheter så pendlar han ändå mellan känslan av meningslöshet och den av ansvar. Anna har en helt annan uppfattning om individens påverkan än den som Erik och Tage uttrycker:

Individens betydelse är jätte viktig och stor eftersom det är den stora massan. Vi är många, och det spelar stor roll vad många människor gör i sin vardag.

Hon trycker också på att människor måste våga ta det ansvaret för hur man lever, vilket kan uppfattas som ett utmanande av normen. Anna är också starkt känslomässigt engagerad i frågan. Hon uttrycker att hon reagerar med ilska om människor kör bilen på tomgång, och att det kan kännas bra och tillfredsställande att köpa ägg från "glada fåglar". Frågan om vilka känslor som väcks hos informanterna ifråga om miljöfrågor har dock varit svår att få svar på, vilket diskuteras vidare i kapitlet slutsatser och diskussion.

Erik återkom vid upprepade tillfällen under intervjun till frågan om vilken rätt en människa har att förorena miljön. Gällande transporter och resor funderar han kring något slags ransoneringskuponger för koldioxidutsläpp. Han refererar till samma siffror som Dennis nämnde om flygresor till Thailand.

...jag menar: har man rätt att åka på X antal semesterresor per år med flyg, är det ett ansvarsfullt beteende? Utav de siffror som ställer det på ända lite, jag tyckte det var bra det här med miljöbelastningen att delta på en resa till Thailand. Om man gjorde det så kunde man lika gärna strunta i det här med sitt CO2-utsläpp med bil. Hade man deltagit i en sådan resa så hade man belastat sitt personliga... jag menar miljöbelastningskontot hade ju gått så i taket så det hade inte varit någon idé att diskutera hur många mil man hade kört med bilen sedan.

Vidare problematiserar han frågan om människans ego kontra hennes miljö- och samhällsansvar med följande fundering:

En forskare idag som tycker att han ska bidra till att lösa mysteriet med växthuseffekt, hur snabbt jorden kommer att förstöras. Han tycker att han har rätt att kalla ner en isbrytare, en av de största från Luleå ner till Sydpolen. Förbrukar kolossala mängder, kanske 3000 ton bränsle som är så pass hög svavelhalt att du inte får köra med det här på Östersjön,

Eriks funderingar rör både en ansvarsdimension när han diskuterar med vilken rätt man tar sig för att till exempel flyga till Thailand, och även en rättviseaspekt i diskussionen om miljöforskaren med isbrytaren. På samma sätt, och med patos, kritiserar Al Gore och hans föreläsningsserie runt världen med den miljöpåverkan det innebär: "Ta Al Gore, han åker runt som en Rolling Stones-turné över världen!"

Veronika lägger en stolthet i att vara trygg i sig själv och att vara nöjd med det man har. Hon säger sig finna glädje i sitt välmående och hälsa istället för, som många andra idag och som många av hennes vänner, genom att framhäva sig och bli lycklig med hjälp av prylar. Veronika tar sitt medborgaransvar och lägger en stolthet i det. Därför tycks hon indignerad över att människorna i grannområdet, där återvinningscentralen finns, verkar betrakta henne och andra som kommer dit med bil för att sortera, som något slags fuskare "...som en inkräktare! Och det har de sagt till oss också: 'De kommer i bil hit'". Vidare lägger Veronika största ansvaret för miljön på industrin, men även här lyser viljan att kunna ta ett medborgaransvar igenom, eftersom det hon främst efterfrågar av industrin är fler miljövänliga konsumentprodukter som därmed kan erbjuda individen större möjligheter att agera miljövänligt.

Dennis sätter en prislapp på ansvarsdimensionen. Individens ansträngningar och arbetsinsats för att ta miljöhänsyn måste lönas ekonomiskt. På frågan om hur den ekonomiska aspekten, pengarna man sparar genom att källsortera, relaterar till självbild svarar han:

Jomen, det är ju klart att det här med att sortera det är ju ett jobb i sej, det kräver ju att man ska gå ner till källaren och lämna alla tidningar och flaskor, och sen efter 14 dagar så ska man åka bort till den här återvinningsstationen. Så det är klart att... hade det... hade man inte sett någon ekonomisk vinst utan bara en miljömässig vinst med det så är jag inte lika övertygad om att vi hade gjort det.

6. Slutsatser och diskussion

6.1 Resultat i ljuset av tidigare forskning och teori

Synpunkten att attityder och kunskap inte styr handling, åtminstone inte allena, refererades avslutningsvis i kapitel två. Utifrån frågan om vad som faktiskt styr människors miljöpraktik framhålls bland annat gruppträckets roll i den tidigare forskningen. Dels den påverkan kollektiva lösningar och omkringboendes agerande har på individen, men också den interpersonella påverkan som finns mellan individerna i ett flerpersonshushåll. Den sistnämnda ses hos Anna där hon och hennes partner påverkar varandra i positiv riktning. Hos Veronika, som är ensamstående med två barn med vilka miljöpraktiska frågeställningar inte diskuteras, finns den däremot inte. Den tycks finnas hos Dennis, men där påverkar den inte i en riktning att sortera mer, kanske för att det saknas en pådrivare med tillräckligt mycket engagemang i frågan. Erik och Tage berättar inte mycket om hur diskussionerna går hemma, utan utgår från sig själva i frågeställningarna. Det kan tolkas som att de båda har en beslutsmakt i frågan hemma, eller så är det helt enkelt inte en prioriterad fråga i deras respektive familjer.

Trots skillnaderna avseende interpersonell påverkan inom hemmet uppger sig alla fem informanterna källsortera sitt hushållsavfall. För den aktuella boendeformen i studien, villa/småhus, kan förklaringen vara de ekonomiska fördelarna med sortering, i och med den sänkta taxan för sophämtning varannan vecka istället för varje, och/eller soptunnans fysiska begränsningar – allt avfall får kanske inte plats helt enkelt om man inte sorterar. Informanterna uttrycker sig dock inte ha gjort sina val av vanor enkom utifrån de bevekelsegrunderna.

Rörande andra miljöhandlingar än just källsortering skiljde sig beteendet åt väsentligt. Antagandet att den som utför en miljöhandling ofta också utför flera andra stämmer in på Anna och Veronika, men inte på de övriga tre. Återigen kan Lindéns rön om att kvinnor utför fler miljöhandlingar än män tänkas stämma, men vad kommer det sig att männen, som ju ändå källsorterar, inte gör fler miljöhandlingar än de gör? Samhälleliga morötter och hinder kan som sagt vara en förklaring. En annan tolkning kan tänkas vara att källsortering inte inkräktar på individens bekvämlighet och fria rörlighet som till exempel ett minskat bilkörande kan göra. Om en sådan tolkning ska göras måste man dock fråga sig varför kvinnorna i studien inte har sådana förbehåll. Vilken roll genus har för beteendet och för självbilden utifrån denna tolkning är således intressant, dock inte en fråga som penetreras djupare i denna studie.

Återgår vi till källsortering kan det ses ha blivit en del av ett normalt och vardagligt beteende, oreflekterat och rutinmässigt, enligt Veronika och Erik. Det som kan förklara Eriks praktik är Giddens tanke om det praktiska medvetandes prägel av konventioner och normer i samhället som också diskuterades i resultatkapitlet. Resonemanget sprider dock inget ljus över Veronikas vanor eftersom hon snarast ser sig agera annorlunda än många i sin omgivning.

6.2 Individens makt att förändra

Den senmoderna erans drag av individualism och av självförverkligande genom konsumtion av varor och teknik påverkar miljön och bidrar till de miljöproblem som uppmärksammas. Giddens (1991) diskuterar en återtillägnelse av det bortträngda - ett fenomen fött ur medvetenheten om högkonsekvensrisker av typen miljöförstöring – med vilket menas försök

att återerövra den kunskap och det ansvar som avskiljts från individen och lagts ut på expertsystemen i dagens samhällsstruktur. Det kan tänkas vara en tidskrävande process, kanske beroende av de motstridiga och motsägelsefulla budskap individen nås av i och med pluralism och mångfald i det senmoderna samhället, vilket i sin tur kan tänkas förklara varför informanternas miljöpraktik ser olika ut. Det kan alltså hänga på vem man har lyssnat på, och vilka budskap man valt att ta till sig och lita på. Återigen kan samhällets reglerande funktion framhållas vilken i ett demokratiskt samhälle drivs av folkopinionen.

Hur kommer det sig att känslan av empowerment eller självakt skiljer sig åt mellan människor? Det låter sig inte förklaras så enkelt som att man har den för att man lever i en demokrati. Den förmodade kopplingen mellan känsla av självakt och social status eller ställning tycks dock också behöva ytterligare genomlysning. I urvalet för den här studien, som i mångt och mycket kan sägas bestå av människor med liknande sociala och materiella förutsättningar, så skiljer sig uppfattningen om individens möjlighet att påverka åt mellan informanterna. Intressant att notera är att de två som genom sin yrkesmässiga ställning kan ses ha en reell möjlighet att påverka och hög social status ändå undertrycker den enskilda individens roll i frågan.

Avseende socialisationshypotesens antagande om internaliserade värderingar under uppväxtåren är Veronika den enda som säger sig ha påverkats av värderingar och attityder i föräldrahemmet. I övrigt ses helt olika påverkansfaktorer för informanterna. Veronika är intressant utifrån en annan möjlig utgångspunkt än socialisation. Sociologen Margaret Archer (föreläsning den 11 november 2007; 2003; 2007) menar att det finns tre olika typer av reflektionsmönster (*modes of reflexivity*), och att människor använder sig av alla tre sätten, men att ett av mönstren ändå är det dominerande hos respektive individ. (Archer anger egentligen fyra olika *modes*, men jag lämnar *fractured reflexives* utanför denna diskussion då det främst kan ses röra individer med någon typ av traumarelaterad psykologiskt diagnosticerad åkomma). Med Archers typologi skulle Veronika kunna bedömas tillhöra gruppen som främst är *autonomous reflexives* (autonomt reflexiva), med vilket menas en person som är öppen för intryck och idéer från flera olika håll oavhängigt gruppstillhörighet eller norm. Den autonomt reflexiva personen är heller inte i behov av bekräftelse från gruppen eller samhället, utan agerar främst utifrån egna, internt referentiella, ramar. De andra två grupperna är *communicative reflexives* (kommunikativt reflexiva) respektive *meta reflexives* (metareflexiva). En kommunikativt reflexiv person scannar av ingruppen, och de tankegrundade val han gör fullkomligas genom bekräftelsen från gruppen. Den kommunikativa väljer således, men medvetet, att sätta grupp och gruppstillhörighet framför individ. Den metareflekterande har en kritisk hållning till sig själv och sina val och ägnar sig därför åt självgenomlysning. I denna grupp finns samhällskritikerna menar Archer. Jag kommer här inte att ägna mig åt att etikettera informanterna utifrån Archers typologi, men det är en intressant, och förhållandevis konkret, tanke att reflektera över utifrån vad informanterna framhållit som påverkansfaktorer och hur det inverkar på deras miljöpraktik och känslan av empowerment.

6.3 Livsstil och identitet

Den livsstil som en individ medges uttrycka kan ses vara begränsad utifrån den rådande kulturella miljön kring henne enligt det resonemang som förs i teoriavsnittet. Egots strukturella utveckling genom den förändring som framtvingas genom ny kunskap och erfarenhet är en annan del av den identitetsutveckling eller förändring som självet genomgår i livet utifrån Eriksons teori. I återkoppling till den teoretiska diskussionen om identitet kan

också den valda livsstilen begränsa vilka kunskaper en människa tar till sig. Huruvida det påverkar egots strukturella utveckling kommer jag inte att gå in på här, då det ligger utanför uppsatsen omfång. Det är dock i sammanhanget intressant att begrunda de tankar som uttrycks av informanterna som kan ses skapa rationella förklaringar till ett beteende, eller som ett försvar av den valda livsstilen. Tage, som är nöjd med det livsstilsattribut hans jeep utgör, tonar ned individens kraft att påverka, vilket kan ses som ett försvar av hans livsstil med hänsyn till detta resonemang. Tage och Erik uttrycker i mångt och mycket sin identitet utifrån yrket. Vilka implikationer det har för deras miljöpraktik hemma, i vardagen, är svårt att uttala sig om, men det är intressant att notera att de båda framhäver den roll de kan spela i sitt yrkesliv, men förminskar sina möjligheter att påverka i det privata.

6.4 Moral och andra känslor

De ambivalenser som kommer till uttryck i det empiriska materialet för diskussionen vidare in på frågan om moral- och känslaspekter. Att få informanterna att uttala sig om känslor har varit det svåraste momentet under intervjuerna. Kanske är det ett ämne som är svårt att prata om utifrån en samhällsnorm som framhåller kontroll till förmån för känslolöshet. Möjligen reflekterar människor heller inte lika mycket över sina känslor som över beteende och attityder. Känslaspekten är dock en av de frågor som jag avsett studera utifrån miljöpraktik, och jag finner den intressant att belysa och studera närmare då det kan ses ge information som rör självmakt och självbild. Eriks vanmakt utifrån den inblick han säger sig ha om skeenden i världen, Annas ilska över människor som kör på tomgång tvärtemot reglerna, Veronikas stolthet i att bete sig på ett riktigt och vettigt sätt och hennes indignation när hon inte uppfattas likadant av omgivningen, och Tages irritation över den underförstådda kritik mot hans livsstil som kan tolkas finnas hos dem med ”aggressiva näbbkängor”. Uttalanden som kan tolkas utifrån skam och skuld – skuld över hur man egentligen *borde* agera och skam över det jag istället valt att göra – framkommer även under temat ambivalenser. En moralisk fråga blir tydlig och uttrycks också av Erik: vad har vi rätt att göra mot vår jord? Frågan återknyter till Giddens tankar om återtillägnelse av moraliska värden.

Det moraliska ansvaret som diskuterats tycks vara pådrivande för Annas och Veronikas miljöhandlingar. För Erik, Dennis och Tage tycks uttrycken om moraliskt ansvar inte kunna kopplas till deras praktik på samma sätt. Kan det vara så att det är avhängigt av vilken grad av empowerment informanterna känner hur moral- och känslaspekten påverkar och driver informanternas praktik?

Kopplingen mellan social status och känslan av självmakt är en intressant socialpsykologisk fråga, vilket i sin tur leder in på frågan om olika sätt att betrakta sig själv och sin roll som samhällsmedborgare. Vem eller vilka avses när ansvaret läggs över på diffusa samhällsorganismer som ”politiken” och ”marknaden”?

Referenser

- Carle, J. (1996). *Aktion eller Opinion. En studie av ungdomens miljöriksdag*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet Forskningsrapport nr 119
- Carle, J. (2000). *Opinion och Aktion. En sociologisk studie av ungdomar och miljö*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet
- Giddens, A. (1991). *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos
- Hagevi, M. (2002). Religiositet i generation X. i H. Oscarsson (red.) *Spår i samtiden*. Göteborg: SOM-institutet, rapport nr 28 (ss. 39-78)
- Holmberg, S., & Weibull, L. (red:er). (2007). *Det nya Sverige. Trettiosju kapitel om politik, medier och samhälle*. Göteborg: SOM-institutet, rapport nr 41
- Johansson, T. (1995). *Rutinisering och reflexivitet. En introduktion till Anthony Giddens*. Lund: Studentlitteratur
- Johansson, T. (2002). *Bilder av självet*. Stockholm: Natur och Kultur
- Klintman, M. (1996). *Från "trivialt" till globalt – att härleda miljöpåverkan från motiv och handlingar i urbana sfärer*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet
- Kroger, J. (2000). *Identity Development. Adolescence Through Adulthood*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- Lindén, A-L. (1994). *Människa och miljö*. Stockholm: Carlssons
- Lindén, A-L. (2001). *Allmänhetens miljöpåverkan. Energi, mat, resor och socialt liv*. Stockholm: Carlssons
- Lindén, A-L. (2004). *Miljömedvetna medborgare och grön politik*. Stockholm: Formas
- Lundgren, L.J. (red.).(1994). *Livsstil och miljö. Handlingsutrymme för förändring*. (AFR-rapport nr 61) Stockholm: Avfallsforskningsrådet
- Micheletti, M. (2003). *Political Virtue and Shopping. Individuals, Consumerism, and Collective Action*. New York, N.Y.: Palgrave MacMillan
- Månsson, P.(red.).(2007). *Moderna samhällsteorier. Traditioner riktningar teoretiker*. Göteborg: Per Månsson och Norstedts (sjätte reviderade upplagan)
- Oscarsson, H. (red.).(2000). *Spår i framtiden*. Göteborg: SOM-institutet, rapport nr 28
- Rienecker, L. (2002) *Problemformulering*. Malmö: Liber
- Ryen, A. (2004). *Kvalitativ Intervju – från vetenskapsteori till fältstudier*. Malmö: Liber
- The Internal Conversation: Mediating between Structure and Agency*. Hämtad den 4 januari 2007 från University of Warwick på www2.warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/academicstaff/archer/
- Making Our Way Through the World: Human Reflexivity And Social Mobility. Brief Summary*. Hämtad den 4 januari 2007 från University of Warwick på www2.warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/academicstaff/archer/
- Om utsläppshandel*. Hämtad den 30 december 2007 från Naturvårdsverket på www.naturvardsverket.se/sv/Lagar-och-andra-styrmedel/Ekonomiska-styrmedel/Handel-med-utslappsratter/Om-utslappshandel/
- Till salu: CO2!*. Hämtad den 30 december, 2007, från Svenska Naturskyddsföreningen på <http://skarv.snf.se/snf/co2/index.asp>
- Utsläppshandel*. Hämtad den 30 december, 2007, från Wikipedia på www.wikipedia.se
- World Values Survey*. Hämtad den 4 januari, 2007 från World Values Survey på www.worldvaluessurvey.org

Bilaga: Intervjuguide

Introduktion (jag berättar om min studie, bakgrund, syfte med intervju)

Inledande frågor

Ålder

Namn

Yrke

(Kön)

Boendeform (*HR, BR, småhus/villa, annat?*)

Typ av bostadsort (*storstad, mellanstor stad, mindre samhälle, landsbygd*)

Rundtursfrågor

- Beskriv dig själv lite kort
Sufflörsord: *vad är viktigt för mej, värderingar, intressen*
- Hur ser din vardagliga miljöpraktik ut?
Sufflörsord: *källsortering, kompostering, ekokonsumtion, annat?*
- Hur viktig anser du att frågan om miljön är?
- Har du följt mediebevakningen av miljöfrågorna?
Sufflörsord: *klimatfrågan, Al Gore: En obekväm sanning,*
- Hur har du fått den kunskap du har om miljöfrågor?
Sufflörsord: *skola, media, samhällsinfo i brevlådan*
- Hur skulle du beskriva din kunskapsnivå?

Omgivningen

- Hur gör grannarna?
(känner du till om de källsorterar?)
- Hur går snacket på din arbetsplats, hur gör kollegorna?
Sufflörsord: *fikarumssnack, pappersåtervinningsvanor på kontoret*
- Vänkretsen?

Hemma

- Snacket hemma – partner, barnen
Sufflörsord: *överens?, diskuteras frågan och i så fall när?*
- Dina föräldrar? Partners föräldrar?
- Hur, om alls, har beteendet förändrats?

Inre påverkansfaktorer

- Berätta om varför du har valt att göra som du gör (avseende källsortering)
Sufflörsord: *utifrån svar på rundtursfrågor, mediapåverkan, känslor*
- Hur viktig är denna fråga för dig? Varför?
Sufflörsord: *Skala 1-10, vad är viktigare i ditt liv, vad är mindre viktigt?*
Om inte viktigt – berätta om din tolkning av debatten som förs/förts i media.
- Hur ser du på den enskilda individens betydelse i frågan och på samhällets.
Sufflörsord: *ansvarsdimension, vem kan, vem bör*
- Hur relaterar din miljöpraktik till din självbild eller självidentitet?
Sufflörsord: *finns det en sådan relation, din tolkning, helhetsbild*